

על שחיקת

בשנים האחרונות הפכה ההרתעה לתכלית מרכזית, שלשמה מופעלת עוצמתה הצבאית של מדינת ישראל. העיסוק בהרתעה קיים מאז ומעולם במעשה המלחמתי - אויב מפוחד עשוי לשמש יתרון גדול בידי הצד המרתיע.

במאה ה-20 התפתח רעיון ההרתעה בהקשר של פיתוח פצצת האטום ושל השימוש בה. ואכן, כל עוד שני יריבים מחזיקים בנשק כה קטלני, הרתיעה תמנע את השימוש בו בפרט ואת ההסתכנונות במלחמה בכלל.¹

בהקשר של ישראל עבר המושג התפתחות משלו.² מופע הבכורה של ההרתעה, עוד בשנותיה הראשונות של המדינה, הוא אחד מיסודות תפיסת הביטחון הישראלית לצד ההתרעה, ההכרעה ומאז דוח מרידור ב-2004 גם ה"התגוננות". על-פי התפיסה הזאת, רק צבירת עוצמה והקרנתה על האויב מבטיחות כי אויב מדינתי יימנע מלקרוא תיגר על ביטחונו של ישראל. לשימוש הנוכחי במושג ההרתעה בהקשר הישראלי שלושה

רס"ן נ, להק אוויר, תחום תכנון המערכה

מושג ההרתעה נחלש בשנים האחרונות, ועל כן יש להחזיר אותו לממדיו הראויים, לתחום את היקפו ולבחון אותו בתוך ההקשר הכולל של העימות הצבאי

מושג ההרתעה

שגרה - אנו מנסים להרתיע את האויב מלהפעיל כוח בכמויות קטנות בתקופה שבין המערכות, כדי למנוע הסלמה רחבה.

ההרתעה וחולשותיה

ישות עצמאית שהיא חזות הכול

אנו מדברים על "החזרת ההרתעה" ועל "שיקום ההרתעה", משל הייתה ישות עצמאית ומתוחמת. אם נמשיל את ההרתעה לבניין רב-קומות - רק יסודות בניין חזקים ותחזוקו לפרקים, יבטיחו כי לא יקרוס. בהתייחסנו כך להרתעה אנו שוכחים כי מדובר למעשה במצב תודעתי של האויב. תודעת האויב, וכך גם זו שלנו, מושפעות ממרכיבים רבים: החל מתפיסות העולם של מנהיגי האויב ואישיותם, וכלה בתחושת המסוגלות הצבאית ברגע נתון. נוסף על כך, תפיסת ההרתעה כישות נפרדת גוזרת עלינו מרדף בלתי פוסק אחריה עד אשר נצליח לתפוס אותה. זאת

קווי מאפיינים מרכזיים:

1. הירתעות היא מצב תודעתי של האויב. אויב מורתע הוא כזה שאיננו יוצא להרפתקה מסוכנת מול ישראל, בשל חששו מעוצמתה הצבאית.
2. ההרתעה מבטיחה שקט. הירתעות האויב היא הדרך להבטיח את הרחקת הסבב הבא, שיגיע כאשר האויב ישכח את פוטנציאל ההרס של מלחמה מול ישראל.
3. הרתעה דורשת אקטיביות. הרתעה היא מצב שיש לתחזק, ועל כן אנו נדרשים להילחם בחלוף תקופה לא ידועה. תכלית המערכה היא להכות את האויב כך שהחשש שלו מפני המלחמה יגבר על רצונו להילחם, או ישוב לממדיו טרום ההידרדרות ללחימה. בעבר הייתה ההרתעה מושג בבסיס תפיסת הביטחון, ועם השנים הפכה להיות תכלית אסטרטגית של מלחמות ומבצעים. יתרה מכך, המושג נכנס לשימוש גם בעתות

תצוגה של כלי נשק וציוד צבאי אחר שהוחרמו מהספינה קארין איי, ששימשה בניסיון להבריש נשק לרצועת עזה, ינואר 2002

הרגשות והתחושות בנוגע להישגים שלנו, וכל שנותר לנו הוא לנחש שהושגה התכלית.

מצדו השני של המטבע - אנו עלולים להיגרר למערכה ממושכת ובזבזנית, מתוך רצון להיות בטוחים שהושג היעד הרצוי. בעיה אחרת היא שגם אם למלחמה לשם הרתעה תהיה הצלחה בתחום מסוים, לדוגמה שלילת נשק מסוים מהאויב, היא עלולה להיחשב לכישלון אם לאחריה לא יונהג שקט מופתי באותה זירה.

ההרתעה עובדת כל עוד נשמר השקט בזירה

כל עוד נשמר השקט בזירה מסוימת - נשמרת ההרתעה. במילים אחרות, הרתעה היא דבר הנמדד על דרך השלילה והיא בעיקרה היעדר מלחמה. כמו כן, הרתעה היא דבר הנתון לפרשנות רחבה. בזירה הצפונית נשמר השקט מאז תום מלחמת לבנון השנייה. אנו מסבירים כי השקט המתמשך נובע מהצלחתנו באותה מלחמה ליצור תג מחיר שחרג מציפיות חזבאללה, אך האזנה לנאומיו של מזכ"ל חזבאללה חסן נצראללה מלמדת כי גם הצד השני סבור שניצח, שהרי גם הצד הישראלי לא תקף בכל השנים האלה.⁵ מדברים אלה ניכר כי לא ניתן להבין באמת מי ניצח במלחמה בהסתכלות אובייקטיבית מבחוץ, וכששני הצדדים אינם מעוניינים להילחם - אם הסיבה היא הרתעה דרצדדית, כיצד ניתן לפסוק מי הכריע את המלחמה ההיא? מי הרתיע יותר?

ההרתעה מתארת פחד של האויב מלהילחם, ואינטרס תועלתני-שכלתני שלא להילחם

כאשר דובר מן השורה מתייחס לכך שהאויב מורתע, לעיתים כוונתו היא לכך שהאויב מפחד מפני מלחמה. במקרים אחרים הוא מתכוון לכך שכאשר האויב מחשב את העלות של המלחמה ביחס לתועלת ממנה - הוא פוסק נגדה מטעמי חוסר כדאיות.

מתוך הנחה שאם רק נגיע לנקודת הזהב שבה האויב מורתע - יובטח השקט. המשמעות של הדברים היא מעגל בלתי נגמר של הפעלת כוח צבאי, כל פעם בעוצמה מתגברת, עם הצורך להפתיע את האויב, לחרוג מציפיותיו והכול כדי שענן ההרתעה ישוב לרחף מעל ראשו.³

כלליות יתר

השימוש במושג ההרתעה נעשה לרוב על דרך ההכללה. אנו רוצים שהאויב יהיה מורתע, אך ממה? התשובה השגורה היא שהאויב פשוט צריך להיות מורתע מלהילחם נגדנו. ואולם, מה הכלים הנכונים להשגת יעד ערטילאי זה? מה אמצעי הלחימה המתאים לכך? מה האסטרטגיה ההגיונית הנגזרת מרצון מופשט זה? קיים פער רחב בין היעד הנדרש - התכלית האסטרטגית - ובין השיטה הרצויה להשגתו. אחד הפתרונות הניתנים לכך, לעיתים, הוא גרימת הרס רב במגרש האויב.⁴

בעבר הייתה ההרתעה מושג בבסיס תפיסת הביטחון, ועם השנים הפכה להיות תכלית אסטרטגית של מלחמות ומבצעים

יעד שלא ניתן למדידה

אנו רוצים להרתיע את האויב, אך כיצד ניתן למדוד ולכמת זאת? מובן שאין בנמצא תכלית אסטרטגית שניתן למדוד במעבדה ולאור הניאונים, אך ההרתעה סובלת מכך כפליים. ואכן, כיצד נדע שהאויב מורתע כראוי? מתי מגיע השלב במלחמה שיבטיח שנים של שקט? בהיעדר יכולת למדוד, אנו עוברים לתחום

מוזכ"ל חזבאללה חסן נצראללה. האזנה לנאומיו של חסן נצראללה לאחר מלחמת לבנון השנייה מלמדת כי גם הצד השני סבור שניצח

רצועת עזה כמקרה בוחן

ניתן לקחת כדוגמה את המציאות שהתהוותה בחודשים האחרונים ברצועת עזה. לראשונה מזה ארבע שנים חמאס נוקט פעולות עוינות הכוללות פח"ע בגדר, ירי רקטות והסתכנונות בהסלמה רבתי. ישראל מנגד מגיבה בפעולות צבאיות בהיקפים משתנים, שמטרתן להרתיע את חמאס משימוש בכוח, בתקווה לעצור את תהליך ההידרדרות לסבב לחימה. יש לחפש את האמצעים הצבאיים ששייבו את המצב לקדמותו. לעומת זאת, יש לנתח את מערך השיקולים של חמאס, ולהבין שהיחסים שלה עם ישראל אינם טרדנת היחידה. משחקים במגרש זה גם יחסי חמאס-רשות הפלסטינית, היחסים עם מצרים, עם קטר ועם כלל המערכת הבין-לאומית. חמאס מושפעת גם מרחשי הלב של הציבור בעזה - קהל המורכב מקבוצות רבות בעלות אינטרסים מגוונים. לחמאס יש זהות ארגונית ודתית המגדירה חלק מפעולותיה. נוסף על כל אלה, יש להבין כיצד רואה חמאס את האופציה של מלחמה עם ישראל. אין ספק שהתנועה מודעת להרס הרב שייגרם לרצועת עזה, אך אולי בנקודת זמן מסוימת היא תגיע למסקנה שאפשר להרוויח מעימות. תהיה זו טעות לשייך לפעילות צבאית סגולות של הרתעה, בלי לבחון ולנתח את התמונה הכוללת. לכן יישאלו תמיד השאלות - מה יכול להשיג כוח צבאי במציאות הנוכחית ולנוכח מערך השיקולים של האויב? כיצד הוא יכול להשפיע על השיקולים התועלתניים שלו וכן על רגשותיו?

סיכום

למילים ולמושגים יש משקל רב בתהליך התכנון הצבאי, ובייחוד למילים המשמשות תכלית אסטרטגית של תוכנית צבאית, שממנה נגזרות הפעולות האופרטיביות. במאמר תוארו חולשות של מושג ההרתעה, ועל כן יש להחזיר את המושג למקומו ולממדיו הראויים, לתחם את היקפו ולבחון אותו בתוך ההקשר הכולל של העימות הצבאי. כך נקטין את הפער בין הציפייה שתולים בהפעלת הכוח ובין תוצאותיה בפועל, נביא לבהירות בתוך צה"ל ומחוצה לו ואף להפעלת כוח שקולה ומדויקת יותר. **ההערות למאמר הזה מתפרסמות בסוף הגיליון.**

הבעיה המסתמנת מכך היא חוסר בהירות לגבי משמעות ההרתעה. האם היא מתארת מצב רגשית-תודעתית-פסיכולוגי של האויב, ולכן מחייבת להמשיך בפעולות המשפיעות על התחושות שלו, או שהכוונה היא לעניין שכלתני?

הצעות לשימוש נכון יותר במושג ההרתעה

לאור החולשות שתוארו, מוצעות כמה אפשרויות לחידוד השימוש במושג:

דיוק ושוב דיוק

כל עוד אנו מקנים להרתעה משמעות כללית מדי, אנו סובלים מן החולשות שפורטו לעיל. על כן מומלץ לצמצם את היקפו של המושג על-ידי דיוק.

המטרה היא להרתיע את האויב מ-X, כלומר אנו מעוניינים שהאויב יהיה מורתע מלהשתמש בנשק מסוים; אנו רוצים שהאויב יהיה מורתע מלהילחם בתקופה הקרובה; אנו חפצים לייצב את המשוואה ביחסי הכוחות עם האויב כך שיישמר השקט. במילים אחרות, מומלץ כי הופעתו של מושג ההרתעה תבוא תמיד עם שכבה רעיונית נוספת התוחמת את תחולתו. כך ניתן יהיה להפנים מה היעד המדויק הנדרש, לפתח שיטות וכלים להשגתם ובכך להגיע להצלחה צבאית (גם אם נקודתית). הדיוק מאפשר תכנון צבאי יעיל יותר כשהוא יוצר תרגום נכון של התכלית הערטילאית לתוכנית אופרטיבית. בנוסף, הוא מאפשר הצלחה תודעתית - עמידה בהישג ברור, בהנחה שהוא מספיק חשוב, אפשר לתרגם להצלחה מהדהדת גם בשיח הציבורי והתקשורתי.

מומלץ כי הופעתו של מושג ההרתעה תבוא תמיד עם שכבה רעיונית נוספת התוחמת את תחולתו

ההרתעה היא רק מרכיב אחד מתוך סך שיקוליו של האויב יש להפנים שהתייחסות להרתעה כאל ישות עצמאית שהשגתה תבטיח הצלחה, היא הסתכלות פשטנית מדי על המציאות ועל האויב החי בה. ההיסטוריון היווני תוקידידס אמר שהמלחמות הן תוצאה של כבוד, פחד או אינטרס - כאשר מדינה מתלבטת אם לצאת למלחמה, מובאים בחשבון כל האלמנטים הללו. נשקלים ההיבטים הביטחוניים, הכלכליים, החברתיים והמשפטיים של המלחמה. משוקללים בהחלטה אינטרסים רבים ושחקנים מגוונים. חלקם פנים-מדינתיים - קבוצות אינטרס ודעת קהל; חלקם האחר שחקנים בין-לאומיים - מעצמות, מדינות העולם, ארגונים, בריתות והסכמים בין-לאומיים. לצד כל אלו קיימים המרכיבים הרגשיים, ולעיתים, על-פי אותו תוקידידס, המלחמה היא בכלל רצון של שחקן להציל את כבודו או להגדיל אותו. לכן, אל לנו להתייחס לכוחו הצבאי בתור השיקול היחיד של האויב אם להילחם או לא. המורטעות והחשש מפני פוטנציאל הפגיעה בו הם כמובן שיקולים חשובים, ואף מרכזיים מאוד, אך הם לא היחידים. אנו נדרשים להבין את האויב, לנתח את סך שיקוליו ואת ההקשר האסטרטגי שבו הוא נמצא. בהתאם לכך ניתן יהיה אולי לגזור מה מידת חששו מפני מלחמה בנקודת זמן מסוימת.

